

УДК 378.422 (477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-190-34-37

ПРИМА Раїса Миколаївна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро Анатолійович –
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primar@ukr.net

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ Й СТРАТЕГІЇ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сьогодення вища освіта є одним із тих провідних інститутів, що слугує підґрунтям наукового поступу держави, віддзеркаленням її економічної стабільності та політичної безпеки, позаяк показником розвитку будь-якої країни є високий рівень освіти її громадян.

Державна політика у сфері вищої освіти, декларована Законом України «Про вищу освіту», визначає як пріоритетні принципи сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступність вищої освіти; міжнародну інтеграцію та інтеграцію системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти (ст.3 [1]).

А відтак, реформування, модернізація вищої школи, «створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [2], стає об'єктивною необхідністю. Однак, мусимо констатувати, що процес реформування вищої освіти в Україні відбувається в доволі складних умовах, за певних викликів і ризиків, серед яких, як відзначають науковці [3], привертають увагу такі: відсутність на довгострокову перспективу єдиного концептуального підходу щодо функціонування та розвитку національної системи освіти; низький рівень матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування в освіту; недостатня відповідність між вимогами суспільства до функціонування системи вищої освіти та її фінансовим забезпеченням з боку держави;

відсутність дієвої системи соціально-економічних стимулів для роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників.

При цьому ми виходимо з того, що соціально-економічні, політичні, інтелектуальні зміни нашого суспільства, які здійснюються в короткі терміни, суперечливо позначаються на стані й перспективах розвитку вищої освіти. Сьогодні основні стратегічні завдання реформування вищої освіти на національному рівні полягають в удосконаленні системи управління освітою, підвищенні якості конкурентоспроможності, доступності, ефективності фінансування освіти. Реалізація цих завдань передбачає перехід до гнучкої ступеневої системи підготовки фахівців; піднесення вищої освіти України на міжнародний рівень та її інтеграцію в європейський простір [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив різноаспектність студіювання проблеми реформування вищої освіти як у доробку закордонних учених (М. Альте (M. Altet), М. Барбер (M. Barber), Г. Белленберг (G. Bellenberg), Ф. Ваніскотт (F. Vaniscotte), Л. Грей (L. Grey), Дж. Еліот (J. Elliot) та ін.), так і вітчизняних (В. Андрущенко, Г. Артемчук, О. Барановський, В. Войтенко, М. Згуровський, В. Кремень, В. Луговий, С. Ніколаєнко, М. Степко, В. Яблонський та ін.) науковців. Так, В. Андрущенко, вивчаючи питання реформування вищої освіти з часів незалежності України, серед пріоритетних завдань ХХІ століття виокремлює фундаменталізацію, гуманізацію та демократизацію освіти, що має базуватися на інноваційних наукових досягненнях, інтегрованій інформації й новітніх педагогічних технологіях [5, с. 13]. Нормативні засади реформування вищої школи характеризуються в роботах

В. Кременя (В. Кремень, 2011). Студіюються питання щодо необхідності застосування комплексного підходу до реорганізації вищої освіти, базованих на ідеях інтернаціоналізації (М. Степко, 2013), висвітлюються особливості реформування вищої школи в Україні, відзначається роль освіти в розвитку суспільства й держави (В. Яблонський). Однак, попри загальне визнання необхідності реформування системи вищої освіти в Україні, відображене в численних публікаціях, потребує модернізації парадигма вітчизняної системи освіти, забезпечення її інноваційно-інтелектуальної спрямованості з урахуванням вимог європейських стандартів, євроінтеграційних світових процесів.

Метою статті є проаналізувати загальні тенденції та окреслити стратегічні орієнтири вітчизняного виміру реформування освітньої сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне в контексті сучасних теоретичних парадигм виокремити, на наш погляд, деякі загальні тенденції, що актуалізують і спричиняють реформаційні освітні процеси в Україні, а саме: *глобалізація, інноваційність, якість освіти*. Схарактеризуємо їх. Передусім відзначимо, що *глобалізація* є такою тенденцією сучасного світу, що найбільш дискутується, і водночас, є найменш зрозумілою. Глобалізація освіти розгортається у напрямку формування єдиного «освітнього простору», що ґрунтується на інтеграції національних освітніх систем. Як слушно зауважує М. Козловець, у Європі у межах Болонського процесу відбувається інтенсивне формування спільного освітньо-наукового простору, метою якого є забезпечення конкурентоспроможності європейської системи освіти у світовому масштабі, підвищення ролі цієї системи в сучасних суспільних перетвореннях, зростання мобільності студентів і викладачів, європейців на ринку праці [6, с. 19]. При цьому, відзначає вчений, з одного боку, освітні стратегії мають враховувати неминучу тенденцію втягування держав в процес глобалізації, а з другого – спрямовуватися на підвищення національної конкурентоздатності при збереженні культурно-національної специфіки. Фактично національні системи освіти постали перед вибором: чи намагатися зберегти власні традиції і стандарти, ризикуючи виявитися «вимкненими», чи

поступитися експансії динамічніших і конкурентоспроможніших освітніх моделей, ризикуючи втратити значну частину власної ідентичності.

Ми солідарні з науковцем, що глобалізація ставить перед освітою загалом та перед національними освітніми системами, зокрема, низку проблем, які потребують якнайшвидшої реакції як на рівні держави, так і на рівні інституцій громадянського суспільства. Відповідь на них, поза сумнівом, має стати лейтмотивом подальшого реформування вітчизняної освітньої галузі, де ключова позиція – не уніфікація вищої освіти, а широкий доступ до багатоманітності освітніх, наукових і культурних надбань інших країн, глибоке поєднання освітньої та наукової діяльності. Вочевидь, ідеться про нову філософію освіти і науки, навчання і виховання, про нові підходи, цілі і пріоритети, тобто про нову парадигму розвитку вищої школи. При цьому освіта як потужна соціальна інституція може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку [6, с. 32].

При виокремленні *інноваційності* (від лат. *innovatio* – оновлення, зміна) як провідної реформаційної тенденції вітчизняної системи освіти ми виходимо з того, що інноваційний процес загалом пов'язаний із перетворенням наукового знання на інновацію, що задовольняє нові суспільні потреби, і включає всі стадії створення новації та впровадження в практику.

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [7, с. 338].

У площині інноваційності система освіти повинна змінити парадигму побудови і функціонувати, неухильно рухаючись у річище випереджувальної освіти, коли наукове знання, змінюючи свою орієнтацію з техногенно-економічного на гуманістичне та екологічне, випереджає перетворювальну діяльність людей. Науковці наголошують, що практичні кроки в цьому напрямку мають супроводжуватися позитивними

соціальними трансформаціями, позаяк без цього вкрай скрутною виглядає перспектива з'єднання ідеї випереджувальної освіти з науково-технічним прогресом, революцією в інформатизації та культурі трансляції знань. Без формування нової моделі освітньої системи, стверджує М. Згуровський, в принципі не може сформуватися ні суспільство сталого розвитку з належною економічною базою, ні сфера розуму, ні необхідна для цього соціальна свідомість [8, с. 92].

Щодо *якості освіти*, то за «Енциклопедією освіти» ця категорія трактується як «комплексна характеристика, котра відображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави. Якісна освіта повинна давати можливість кожному індивіду залежно від його інтересів і можливостей здобувати повноцінну, безперервну освіту відповідного рівня в усіх її формах» [7, с. 16].

Звертаємо увагу на те, що означена тенденція, її практична спрямованість та ефективність залежать від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, найважливішим серед яких у сучасних реаліях є інноваційна діяльність закладів освіти. Якість освіти розглядаємо як узагальнений показник розвитку суспільства у певному часовому вимірі, вагомий крок до європейської інтеграції, що віддзеркалює світову тенденцію інноваційного розвитку освітніх систем, позаяк, по-перше, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти є вимогою Болонського процесу (у межах реалізації Болонського процесу існує Європейська мережа забезпечення якості (ENQA), до якої мають адаптуватися вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО). Європа сприймає якість освіти як об'єкт суспільного єднання й консолідації національних освітніх систем); по-друге, забезпечення якості освіти є однією з провідних умов, що сприяє мобільності, сполучності та привабливості системи вищої освіти будь-якої країни, головною складовою престижу закладу вищої освіти; по-третє, основна відповідальність за забезпечення якості лежить на закладі вищої освіти згідно з принципом інституційної автономії.

За влучним висловом Р. Кіплінга, *освіта є найбільшим із земних благ, якщо вона найвищої якості. В іншому разі вона абсолютно марна. Саме у такій площині мають розглядатися питання забезпечення якості освіти, передусім, із позиції людських*

та соціальних цінностей.

Зауважимо, питання забезпечення якості вищої освіти, поза сумнівом, сьогодні може розглядатися як світовий, і зокрема, європейський тренд. Водночас Україна прагне розбудовувати свою систему забезпечення якості вищої освіти, де ключова роль належить Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти, важливими кроками якого є послідовне обстоювання абсолютно нового підходу до акредитації освітніх програм закладів вищої освіти, що має допомогти ЗВО в їхньому якісному зростанні.

Слід згадати також здійснений Міністерством освіти і науки ще у 2003 році всеукраїнський експеримент разом із Міжнародним фондом «Відродження» з впровадження системи зовнішнього стандартизованого тестування. Це, по суті, був перший крок до створення системи моніторингу якості освіти, що формує уявлення про рівень якості навчальних досягнень випускників шкіл. Однак такий формат забезпечення якості освіти, на наш погляд, має бути доповнений іншими формами контролю якості освіти задля активізації суб'єктами освітнього процесу оцінки якості власних знань і знань, які забезпечує система. Цей процес складний і тривалий, що потребує активного залучення до обговорення та розроблення стратегії реформування й розвитку вітчизняної освіти науковців, учителів-практиків, державні органи управління, громадськість, міжнародну спільноту у боротьбі за «якість освіти» відповідно до вимог сучасної практики.

Як бачимо, хоча й здійснено певне реформування, вища освіта України й дотепер має низку проблем, а відтак, потребує подальшого ефективного реформування й удосконалення, наближаючи тим самим українську освіту до міжнародних стандартів, забезпечуючи її реальними й ефективними теоретико-прикладними доробками, оптимізуючи її структуру, забезпечуючи професіоналами, високоякісними кадрами.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, нами виокремлено і схарактеризовано деякі загальні тенденції, що актуалізують і водночас спричиняють реформаційні освітні процеси в Україні – глобалізація, інноваційність, якість освіти.

Переконливою є думка науковців, що «сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні вимагають від вітчизняних закладів вищої освіти адаптації до процесів

євроінтеграції, лібералізації і ринково-орієнтованих перетворень у сфері освіти. Основним їх завданням при цьому є максимальне використання нових можливостей розвитку і вдосконалення при одночасному уникненні ризиків і загроз, які супроводжують зазначені процеси. Виконання цього завдання є неможливим без активної участі держави, що вимагає формування вираженої державної політики у сфері управління освітою, визначення характеру державної участі в процесах управління і регулювання освітнього процесу та найбільш ефективних механізмів державного регулювання ринку освітніх послуг» [9, с. 98]. Означені аспекти розглядаємо як перспективи подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту»: від 01.07.2014 р., № 1556-VII // ВВР України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
2. Білоцерківська Н. Г. Реформування вищої освіти в Україні: правові аспекти // Форум права. 2014. № 4. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
3. Ковтун Г. І., Мартиненко О. В. Реформування вищої педагогічної освіти України в умовах євроінтеграції // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. №2 (46). С. 329.
4. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. К., 2004. 24 с.
5. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. 2001. № 1. С.11–17.
6. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: Монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 496 с.
7. Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень (голов.ред.). К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Згуровський М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі [Електронний ресурс] /URL: <http://www.ntu-kpi.kiev.ua/bologna>
9. Цимбаленко Н. В. Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вищої освіти в Україні // Вісник КНУТД. 2015. № 4(89). С. 95–99.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». (2014). [A law of Ukraine is «On higher education»]. Kyiv.
2. Bilotserkivska, N. H. (2014). *Reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini: pravoviaspekty*. [Reformation of higher education in Ukraine: legal aspects].
3. Kovtun, H. I., Martynenko, O. V. (2015). *Reformuvannia vyshchoi pedahohichnoi osvity*

Ukrainy v umovakh yevrointehratsii. [Reformation of higher pedagogical education of Ukraine is in the conditions of eurointegration]. Sumy.

4. *Modernizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy i Bolonskyi protses: materialy do pershoi lektsii*. (2004). [Modernization of higher education of Ukraine and Bologna process: materials for the first lecture]. Kyiv.

5. Andrushchenko, V. (2001). *Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na rubezhi stolit (sproba prohnostychnoho analizu)*. [The main trends in the development of higher education in Ukraine at the turn of the century (attempted prognostic analysis)]. Kyiv.

6. *Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy*: Monohrafiia (2011). [Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr.

7. *Entsyklopediia osvity*. (2008). [Encyclopaedia of education]. Kyiv.

8. Zghurovskiy, M. Z. (2020). *Bolonskyi protses – strukturna reforma vyshchoi osvity na yevropeiskomu prostori*. [Bologna process – structural reform of higher education in the European space]. Kyiv.

9. Tsymbalenko, N. V. (2015). *Vplyv yevrointehratsiinykh protsesiv na rozvytok vyshchoi osvity v Ukraini*. [Influence of European integration processes on the development of higher education in Ukraine]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя, формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкової школи.

ПРИМА Дмитро Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AVTHOR

PRIMA Raisa Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education of Lesja Ukrainka Volyn National University.

Circle of scientific interests: professional training of the future teacher, formation of professional mobility of the future primary school teacher.

PRIMA Dmitro Anatoliyovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education of Lesja Ukrainka Volyn National University.

Circle of scientific interests: formation of the professional position of future teacher of primary school, procta activity, research activity of primary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2020 р.